

پیامدهای اجتماعی آسیب‌شناختی اینترنت

تاریخ دریافت مقاله: ۹۲/۷/۱۸

محمدحسن شربتیان*

تاریخ تأیید مقاله: ۹۳/۲/۲۷

احمد بخارایی**

چکیده

پیامدهای اجتماعی آسیب‌شناختی اینترنت باعث شده انزوای اجتماعی در جوامع گسترش یابد. اعتیاد به اینترنت باعث از بین رفتن هویت فرهنگی جوامع شده، به شکل‌گیری تغییرات هویتی در قالب هویت مجازی، کاذب و آنی، همراه با اختلالات روانی و بی‌نظمی اجتماعی در جامعه می‌انجامد. عدم حمایت اجتماعی، گسترش روابط اجتماعی سرد خانواده و... باعث شده که این پیامدها در بین کاربران نسل جوان و نوجوان در حال افزایش باشد. آسیب‌های اینترنتی در بین نسل جوان جامعه ما به نوعی جامعه‌پذیری ارزشی و هنجاری جدیدی را در قالب گسترش روابط مجازی، ازدواج اینترنتی، هرزه‌نگاری و... به وجود آورده و منجر به بی‌تفاوتی نسلی، رفتارهای تعارض برانگیز و کشمکش‌های بین نسلی در میان خانواده شده است. چنین اعتیادی همراه با کم‌رنگ شدن ارزش‌های اسلامی و ایرانی، تضعیف فرهنگ‌های ملی و بومی، تزلزل اعتقادی و فرهنگی، ترویج سطحی‌نگریستن به مسائل، ایجاد سردرگمی، رشد لذت‌های کاذب و آنی، گسترش جرائم و بزهکاری عملی، اشاعه تولیدات غیر فرهنگی، رشد رفتارهای غیر اخلاقی، ترویج ارزش‌های سبک زندگی غیر فرهنگی و... را به صورت مستمر و پیوسته به وجود می‌آورد. مقاله حاضر، با مروری بر تحقیقات گذشته و با تأکید بر روش اسنادی، یک‌سری از راهبردهای و راهکارهای اجتماعی را برای نظارت و بهینه‌تر کردن اهداف کاربردی از این رسانه در میان نسل جوان بیان کرده است.

واژگان کلیدی: آسیب اجتماعی، اعتیاد اینترنتی، جامعه‌پذیری، خانواده، رسانه.

* عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور و دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی. Email: sharbatriyan@pnu.ac.ir

** استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور. Email: bokharaei_ah@yahoo.com

مقدمه

از اواخر دههٔ پایانی قرن بیستم، تحولات شگرف و عظیم فناوری اطلاعات همراه با پیامدها و اثرات مثبت و منفی، زندگی انسان را تا به امروز تحت تأثیر قرار داده است. این انقلاب عظیم اطلاعاتی، شکل‌گذار نظام ارتباطات سنتی را به نظام ارتباطی همگانی الکترونیکی تبدیل کرده است؛ «که باعث شده بنیان مادی و معنوی جامعه متحول شود و در عصر حاضر هیچ‌گونه انزواگزینی و کناره‌گیری را برنتافته و حتی سنتی‌ترین و محروم‌ترین جوامع را تحت تأثیر خود قرار داده است. بر این اساس، مرحلهٔ پیشرفته گاهی جامعهٔ اطلاعات محور و گاهی مرحلهٔ عالی تجدد و گاهی هم تجدد استحکامی نامیده می‌شود» (لیون، ۱۹۹۴: ۹۴، نقل از: نوابخش و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۴۶). کاستلز^۱ معتقد است که «حوزهٔ فرهنگ که نظام‌هایی از عقاید و رفتارها را شامل می‌شود و ساختهٔ تاریخ باشد، با ظهور فناوری جدید دستخوش دگرگونی‌های بنیادی می‌شود و به دنبال آن، ساختار مناسبات و ارتباطات انسانی نیز شکل جدید به خود می‌گیرد» (کاستلز، ۱۳۸۴: ۳۸۳). با توجه به این امر، انقلاب انفورماتیک و رایانه‌ای فرهنگ جوامع را در حوزهٔ مادی و غیر مادی دستخوش اثرگذاری عمیقی کرده و ارتباطات سنتی و شفاهی را به ارتباطات مجازی در زندگی امروز تبدیل نموده است.

شکل‌گیری این تحول عظیم باعث شد که در امر ارتباطات و کوچک شدن جهان، زندگی انسان دچار تحول شود. در این روند، شبکهٔ جهانی اطلاع‌رسانی (اینترنت) سهم بسزایی دارد. این تحول، فرض‌ها، چالش‌ها، بیم‌ها و امیدها را به موازات هم در برابر جلوه‌های گوناگون فرهنگی و سیاسی با همهٔ تنوع در خود جای داده است. در حوزهٔ فرهنگ فناوری اطلاعات و انقلاب اطلاع‌رسانی، وجود بافتی اینترنتی که جلوه‌های گذشته، حال و آینده را با یکدیگر پیوند دهد و محیط نمادینی ایجاد کند که در آن دنیای مجازی به واقعیت محیط زندگی ما بدل شود، به وسیلهٔ این فناوری شکل گرفته است. بر این اساس، گسترش استفاده از اینترنت با تمامی جنبه‌های زندگی از جمله: مدرسه، محل کار، خدمات بانکی، تجارت، پرداخت مالیات و حتی رأی‌گیری تلفیق شده است. مهم‌ترین تغییراتی که این فناوری به وجود آورده، به وسیلهٔ مارشال مک‌لوهان

در یک عبارت خلاصه شده است و آن «تبدیل جهان به یک دهکده» است؛ بدین معنا که مردم نقاط مختلف سراسر کشورهای کره زمین به مثابه مردم یک روستا، امکان برقراری ارتباط با یکدیگر و اطلاع از اخبار و رویدادهای جهانی را دارند. «کشور ما از نظر بهره‌مندی از اینترنت، در بین ۱۷۸ کشور جهان، رتبه ۸۷ را دارد که بر اساس طبقه‌بندی اتحادیه جهانی مخابرات، جزء کشورهای حد متوسط به شمار می‌رود. از این رو، همزمان با دسترسی گسترده افراد به اینترنت، شاهد نوع جدیدی از اعتیاد اینترنتی هستیم که مسئله اصلی و خاص عصر اطلاعات است. همانند انواع دیگر اعتیادها، اعتیاد به اینترنت با علائمی همراه است که از آن قبیل می‌توان به افسردگی، کج خلقی، احساس تنهایی، اضطراب، ناآرامی و ... اشاره کرد» (عزیزی، ۱۳۸۱)

با توجه به این مسئله، امروز گسترش رایانه‌های شخصی، افزایش اتصال به اینترنت در خانه، محل کار، کافی‌نت‌های شهری و روستایی و دانشگاهی و ... منجر به ظهور پیامدهای اجتماعی آسیب‌شناختی اینترنت شده است. این پیامدها معطوف به هرزه‌نگاری، قمار، شرمساری اخلاقی، خشونت و ... است که موجب شده افراد از خانواده منزوی شده، به ساختار سلامت روانی و اجتماعی خانواده ضربه وارد کنند.

بیان مسئله

بسیاری از اندیشمندان علوم اجتماعی بر این عقیده‌اند که انقلاب انفورماتیک و دستاوردهای آن در راستای همگرایی با ساختار نظام سرمایه‌داری در دهه‌های اخیر عصر تازه‌ای را ایجاد کرده است که به نظر دانیل بل^۲ «جامعه فراصنعتی^۳»، کاستلز «جامعه شبکه‌ای^۴» و فرانک ویستر^۵ «جامعه اطلاعاتی^۶» نامیده می‌شود. در این عصر جدید دسترسی به اطلاعات، افزایش یافته‌ها و اطلاعات در زندگی روزمره از اهمیت بسزایی برخوردار است و سبب تغییرات شغلی و گسترش مشاغل خدماتی در سطح جوامع شده است. با توجه به این امر، در عصر حاضر وسایل ارتباط جدید ماهواره، اینترنت و ... نسبت

1. M. McLuhan.
2. D. Bell.
3. Post Industrial.
4. Network Society.
5. F. Webster.
6. Information Society.

به سایر وسایل ارتباط جمعی اثرگذاری بیشتری در حوزه اطلاع‌رسانی جوامع دارند. بر این اساس، دستیابی به اطلاعات و ابزارهای اطلاعاتی، به عنوان امر شخصی و خصوصی، وارد منازل شده است. بنابر این، وسایل ارتباط جمعی همچون: ماهواره، اینترنت و... به عنوان وسیله‌ای ارتباطی نقش بارزی در ارسال اطلاعات انبوه جهانی دارند و تمام جنبه‌های مختلف زندگی ما را تحت تأثیر قرار می‌دهند. بر این اساس، وجود فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، به نوعی هویت افراد جامعه را تحت تأثیر قرار داده که ظهور این نوع جوامع و اثرات، مورد توجه جامعه‌شناسان قرار گرفته است.

با توجه به این امر، جامعه ایران که ساختار جمعیت جوان دارد و از پشتوانه فرهنگی و تمدن تاریخی قوی برخوردار است و دستخوش تحولات عظیمی طی قرن‌ها بوده است؛ در عصر حاضر با توجه به هجوم اطلاعات ارسال شده از طریق شبکه‌های اینترنتی، متأسفانه شاهد تغییر هویت فرهنگی در جامعه می‌باشیم که آغاز آن از دهه ۱۹۹۰ به بعد بوده که جامعه ایران به خیل عظیم کشورهای متصل به شبکه اینترنتی و ماهواره‌ای پیوسته است. «با همگانی شدن عرصه اینترنت در اوایل دهه ۹۰ میلادی، مسئله استفاده مفرط از این فناوری از حدود سال ۱۹۹۴ توجه روان‌شناسان را به خود جلب کرد. از آن زمان تا کنون، پدیده اعتیاد به اینترنت در کشورهای مختلفی مورد بررسی قرار گرفته است. در این میان، خانواده‌های سنتی در معرض تغییرات مهمی که ناشی از پیدایش ورود فناوری‌های جدید به حریم خانواده است قرار دارند. در میان فناوری‌های نو، اینترنت به لحاظ ویژگی‌های خاص، اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا سبب شده تا با ساختار تازه‌ای در خانواده‌های ایرانی در شرف تکوین باشد» (پاکروان، ۱۳۷۸: ۵)

پیامدهای آسیب‌زایی اینترنت از عوارض زندگی دنیای مدرن است و در جوامع شرقی و در حال توسعه ممکن است بدون برنامه‌ریزی و بدون کنترل و نظارت باشد. به همین دلیل است که مشکل اعتیاد اینترنتی در ایران نسبت به جامعه غربی معنایی خاص به خود گرفته است. «یکی از علت‌های مهم روند رو به رشد مشکل اعتیاد اینترنتی در ایران، این است که مدیریت کلان اجتماعی برنامه‌ریزی مناسبی برای رفع مشکلات کاربران، شرایط مناسب ادامه تحصیل و مشکلات معیشت ننموده، برنامه‌ریزان اجتماعی برنامه مناسبی ارائه نکرده‌اند. همچنین در زمینه نحوه استفاده از اینترنت کار فرهنگی صورت نگرفته است. در صورت ادامه این روند، باید شاهد عوارض آسیب‌جدیدی باشیم

که جامعه را تهدید می‌کند» (کرمشایی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳)

بر این اساس، در این مقاله به دنبال پاسخ به سؤالات ذیل خواهیم بود:

۱. رویکرد آسیب‌شناختی و جامعه‌شناختی به معضل آسیب اینترنتی در بین گروه‌های اجتماعی، به خصوص نسل جوان، به چه شاخص‌هایی اشاره می‌کند؟
۲. از بُعد جامعه‌شناسی آسیب‌های اینترنتی در جامعه و نهاد اجتماعی خانواده گریبانگیر چه پیامدهایی است؟
۳. مهم‌ترین راهکارها و راهبردهای عملی جامعه‌شناختی برای کاهش و پیشگیری از این آسیب در جامعه، به خصوص برای نسل جوان چیست؟

ضرورت موضوع

استفاده از اینترنت در جامعه‌ای که شبکه‌های خانگی در حال افزایش است، علاوه بر اینکه ساختار زندگی شخصی و خانوادگی را تحت تأثیر منفی قرار داده؛ باعث شده افراد معتاد به اینترنت، زمان کمتری را با خانواده برای تعاملات انسانی و اجتماعی بگذارند که این امر باعث گسترش احساس تنهایی، افسردگی، کاهش عزت نفس، بی‌اعتمادی، افول سرمایه‌های اجتماعی، طلاق و... می‌شود.

استفاده بیش از حد کاربران اینترنتی در جامعه ایران در حوزه تعامل با دنیای شبکه‌های مجازی، اتاق‌های گفتگو، بازی‌های اینترنتی و... رو به افزایش است و به راحتی جایگزین ارتباط چهره به چهره با خویشاوندان، دوستان و... شده است. حتی اعتیاد به این گونه ارتباطات، باعث افت تحصیلی، بی‌خوابی و... شده است. در واقع؛ اعتیاد به اینترنت موجب شده افرادی که از مشکلات روانی رنج می‌برند، برای تعامل مجازی با دیگران به این وسیله ارتباطی پناه ببرند. بر این اساس، اعتیاد اینترنتی در جامعه ایران، به خصوص در میان نسل جوان، به شدت روبه افزایش است و باعث شکل‌گیری چرخه معیوب ارتباطی و تعاملات اجتماعی شده است که فرد را هر روز بیشتر از بُعد عاطفی و روانی و حتی اجتماعی دچار انزوا می‌کند.

آسیب اعتیاد اینترنتی باعث تغییر سبک زندگی در میان نسل جوان شده، زیرا این نسل از جامعه به دلیل اینکه با محدودیت ارزشی، هنجاری، خانوادگی و قانونی در جامعه روبه‌روست، بیشتر شیفته جذابیت‌های جدید می‌شود. این معضل باعث شده که این

نسل، سبک زندگی خود را تغییر دهد و به سمت استفاده از زمان بیشتر از شبکه‌های مجازی به صورت مفرط سوق یابد. افزایش بی‌رویه ارتباط مجازی در فضاهای اینترنتی، مصرف‌گرایی شدید را به همراه می‌آورد؛ استفاده مفرط از این وسیله، فعالیت‌های بدنی را کاهش می‌دهد؛ به سلامت عمومی و همگانی، فردی و خانوادگی ضربه وارد می‌کند و در نتیجه، کار بیش از حد افراد معتاد باعث شده جوانان از مهم‌ترین فعالیت‌های زندگی اجتناب کنند.

با توجه به شناخت چنین ضرورت‌هایی، باید گفت مخاطراتی که این وسیله ارتباطی برای جامعه حاضر به خصوص نسل جوان همانند سایر جوامع به وجود آورده است «حجم بالای از اختلالات روان‌شناختی و اجتماعی است که از مشخصه‌های آن: گوشه‌گیری، اختلالات عاطفی و از هم گسیختگی روابط اجتماعی است. به هر حال، پیامد آسیب اینترنتی، همزمان با افزایش دسترسی روزانه مردم به منابع، آسیب‌ها و نابهنجاری‌های روانی و رفتاری است ... اعتیاد اینترنتی انسان‌ها را به افرادی رها شده تبدیل کرده و بر روابط اجتماعی آنها تأثیر می‌گذارد. بهره‌وری و بازده کاری کاربران اینترنتی، در نتیجه استفاده بیش از حد اینترنت، پایین می‌آید. آنان با تأخیر به محل کار می‌روند و دچار کم‌کاری می‌شوند. عدم تحرک جسمی و چاقی به همراه علائمی چون درد کمر، پشت و ماهیچه‌ها، از دیگر پیامدهای این مسئله‌اند. این کاربران حتی در صورت کناره‌گیری از

اینترنت دچار علائم اختلال می‌شوند». (معیدفر و همکاران، ۱۳۸۴: ۳۹)

با توجه به این پیامدها، اعتیاد به اینترنت باعث از بین رفتن هویت فرهنگی جوامع و منابع شکل‌گیری یک فرهنگ و هویت فرهنگی مختص و منتسب به هیچ جامعه‌ای خواهد شد. همچنین این پیامد منجر به شکل‌گیری تغییرات هویت در قالب هویت مجازی و هویت کاذب و آنی، به خصوص در بین نسل جوان و نوجوان می‌شود. علاوه بر این، وجود سوء تفاهم‌ها، ضربه‌های عاطفی، از بین بردن فرض‌های ارزشمند و تهدیدها را این پیامد آسیب‌زا برای جوامع، به خصوص جامعه جوان امروز ایران به ارمغان آورده است.

آسیب اینترنتی

با توجه به گسترش پژوهش‌های متعدد در حوزه آسیب‌های اینترنتی، توافقی هنوز در حوزه تعریف اعتیاد به اینترنت در بین روان‌شناسان و جامعه‌شناسان به صورت اجماع

بیان نشده است. همچنین، نظریهٔ جامعی که بتواند تعیین کند که چگونه این اختلال بهداشت روانی و اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، ممکن است وجود نداشته باشد. کاپلان^۱ در سال ۲۰۰۲ در تعریف اعتیاد اینترنتی، این اختلال را این گونه تعریف می‌کند که: «نوعی استفاده از اینترنت که بتواند مشکلات روان‌شناختی، اجتماعی، درسی یا شغلی در زندگی فرد ایجاد کند. در واقع؛ رایج‌ترین این اصطلاح اعتیاد به اینترنت، نوعی وابستگی رفتاری به اینترنت ایجاد می‌کند» (فریز، ۱۳۸۱: ۱۵)

آسیب‌های اینترنتی شامل گستره‌ای از مشکلات رفتاری انگیزشی، وسواسی و... خواهد شد. علاوه بر این، اعتیاد به اینترنت به نمودی از انتقال یا بازتاب روابط ابژه یا رفع نیاز تعریف خواهد شد. هولمز^۲ در تعریف خود از اعتیاد اینترنتی به تعریف استفادهٔ طبیعی و معمولی اینترنت پرداخته، می‌گوید: «هرگاه میزان استفاده از اینترنت به کمتر از ۱۹ ساعت در هفته برسد، در آن صورت می‌گوییم که فرد به شکل طبیعی از اینترنت استفاده می‌کند. بنابر این، از نظر هولمز، فردی که بیش از ۱۹ ساعت در هفته از اینترنت استفاده می‌کند، معتاد به اینترنت است» (معدفر و همکاران، ۱۳۸۴: ۴۲)

لطفی در مباحث تعریف آسیب اینترنتی، به تعاریف چند متخصص روان‌شناسی اشاره می‌کند: «دیویس^۳ معتقد است اصطلاح استفادهٔ مرضی از اینترنت، مناسب‌تر از اصطلاحات دیگر است. به نظر دیویس، استفاده از اینترنت صرفاً یک رفتار اعتیادآمیز نیست، بلکه مجموعه‌ای از عوامل شناختی و رفتاری را در زمینهٔ اینترنت تشکیل می‌دهد که روی زندگی فرد اثر می‌گذارند. هال و پارسونز^۴ (۲۰۰۰) اصطلاح وابستگی رفتاری به اینترنت را به کار می‌برد و گلدبرگ^۵ (۱۹۹۶) اختلال اعتیاد به اینترنت را نوعی اختلال رفتاری که به عنوان مکانیسم مواجهه مورد استفاده قرار می‌گیرد و از معیارهای وابستگی به مواد گرفته شده است می‌داند. گریفیتز^۶ (۱۹۹۸) می‌گوید که اعتیاد به اینترنت ممکن است که از یک یا چند جنبهٔ اینترنتی ناشی شود، تایپ کردن رابطهٔ رویارویی، محتوا و فعالیت‌های اجتماعی. کاندل^۷ (۱۹۹۸) عنوان می‌کند که هر نوع فعالیتی که باعث وارد

1. Caplan.
2. Holmes.
3. Davis.
4. Hall & Parsones.
5. Goldberg.
6. Griftise.
7. Candel.

شدن به اینترنت شود، یک اختلال است. اعتیاد به اینترنت به عنوان اعتیاد رفتاری مانند اعتیاد به قمار، پرخوری، تماشای اجباری تلویزیون و مانند آن، در نظر گرفته می‌شود و در اینجا فرد نه به ماده، بلکه به آنچه در رایانه انجام می‌دهد یا به احساسی که در هنگام استفاده از آن به او دست می‌دهد، معتاد می‌شود» (لطفی، ۱۳۸۹: ۲)

ویژگی‌های آسیب‌های اینترنتی

آسیب‌های اینترنتی همانند دیگر اعتیادهای موجود در سطح جامعه به صورت خرد و کلان همراه با اختلال روانی و بی‌نظمی اجتماعی روبه‌روست. این گونه مشکلات و معضلات بر روی فرد، خانواده و جامعه‌ای که فرد در آن زندگی می‌کند، اثرگذار است. مشخصه‌هایی چون: نیاز به افزایش زمان لازم برای کسب مطلوبیت در هنگام استفاده از اینترنت، کناره‌گیری از زندگی روزمره و عدم تعاملات انسانی و اجتماعی مناسب با دیگران، اضطراب و استرس، بی‌حوصلگی، رعشه و ارتعاش در روان و بدن افراد و ... اختلالاتی همچون: افسردگی، تندخویی و بدخلقی که جنبه‌های عاطفی زندگی افراد را در بر می‌گیرد، از هم گسیختگی خانواده و روابط و مناسبات اجتماعی با خانواده، دوستان، فامیل، همسایگان و همکاران و... نبود یا کاهش روابط اجتماعی از بعد کمی و کیفی و... از نشانه‌های اجتماعی اعتیاد برخط (آنلاین) است. از دیدگاه پین نلی^۱ نشانه‌های اختلال اینترنتی و دائم برخط بودن عبارتند از: «مشکلات میان‌فردی، هنگام کار یا مطالعه نادیده گرفتن مسئولیت‌های مربوط به دوستان، خانواده، کار یا مسئولیت‌های فردی، کناره‌گیری پس از دست کشیدن از اینترنت، کج خلقی هنگام تلاش برای دست کشیدن از اینترنت، برخط ماندن بیش از زمان برنامه‌ریزی شده، دروغ گفتن یا مخفی نگهداشتن زمان واقعی کار با اینترنت از نظر دوستان یا خانواده، تغییر در سبک زندگی به منظور گذارندن وقت بیشتر با اینترنت، کاهش فعالیت‌های فیزیکی و جسمی، بی‌توجهی به سلامت شخصی و بی‌خوابی یا کم‌خوابی یا تغییر در الگوی خواب به منظور گذارندن وقت در اینترنت. از طرفی، افراد در صورت استفاده بی‌رویه از اینترنت، نه تنها رفتارهایی متفاوت با الگوی رایج در جامعه از خود نشان می‌دهند، بلکه نوع تفکرشان نیز با اکثریت افراد جامعه متفاوت است. افراد؛ اندیشه‌های وسواسی راجع به اینترنت دارند، کنترل

چندانی بر وسواس و انگیزه‌های اینترنتی‌شان ندارند و حتی فکر می‌کنند اینترنت تنها دوست آنهاست همچنین این‌گونه افراد فکر می‌کنند اینترنت تنها جایی است که آنها در آن احساس خوبی نسبت به خود و به جهان اطراف دارند». (پین‌نلی، ۲۰۰۲: ۱۲۶۳؛ به نقل از: امیدوار و صارمی، ۱۳۸۱: ۲۵)

در واقع؛ اعتیاد به هر پدیده‌ای، دارای یک‌سری از مشخصات است؛ از جمله:

(الف) برجستگی: استمرار داشتن به یک فعالیت خاص یا استفاده از مواد مخدر مورد نظر که مهم‌ترین عنصر فعالیت زندگی شخصی می‌شود.

(ب) تغییر روحیه و خلق و خو: برخوردار بودن از احساس آرامش در هنگام استفاده از این پدیده.

(ج) تحمل: افزایش حجم فعالیت از پدیده مورد نظر به منظور تولید میزان رضایت.

(د) انزوا و گوشه‌گیری: برخوردار بودن از احساس کج‌خلقی و بدخلقی، زمانی که استفاده از پدیده را باید ترک کرد.

(ه) کشمکش و تضاد: تضادهای میان فردی به دلیل انجام فعالیت‌های مورد نظر استفاده از پدیده و تضاد درون فردی.

(و) بازگشت: گرایش به بازگشت دوباره به الگوی استفاده آسیب‌شناسانه قبلی و ... سامسون و کین^۱ بر این باورند که فرد معتاد به اینترنت دارای علائم ذیل است:

۱. در حین برخط بودن، زمان را از دست می‌دهد. ۲. ساعات ضروری خواب را صرف برخط بودن می‌کند. ۳. موقعی که زمان برخط بودن تمام یا قطع شود، عصبانی می‌شود.
۴. چنانچه به وی اجازه دسترسی به اینترنت داده نشود، کج‌خلقی می‌کند. ۵. زمانی را که باید تکلیف درسی یا کاری را انجام دهد، صرف برخط بودن می‌کند. ۶. ترجیح می‌دهد برخط شود تا اینکه با دوستان و خانواده باشد. ۷. از محدودیت زمانی که برای وی جهت استفاده از اینترنت تعیین شده است، سرپیچی می‌کند. ۸. به دیگران راجع به اینکه چه مدت برخط بوده است، دروغ می‌گوید. ۹. روابط جدیدی با کسانی که هنگام برخط بودن ملاقات کرده است، تشکیل می‌دهد. ۱۰. خسته‌تر و کج‌خلق‌تر از زمانی می‌شود که اینترنت جزیی از زندگی وی نبود. ۱۱. موقعی که از کامپیوتر دور است، ظاهراً ذهن خود را مشغول نوع فعالیت‌های مورد نظر در برخط شدن بعدی می‌کند. ۱۲. استفاده وی از

اینترنت باعث شده است که از سایر فعالیت‌هایی که قبلاً برای او لذت‌بخش بودند، دست بکشد. ۱۳. موقعی که برخط نباشد، احساس خستگی، بدخلقی و افسردگی می‌کند. حالت بدخلقی وی موقعی بهبود می‌یابد که دوباره برخط شود». (سامسون و کین، ۲۰۰۵: ۱؛ نقل از: معیدفر و همکاران، ۱۳۸۴: ۴۴)

ادبیات تحقیق

معیدفر و همکاران (۱۳۸۴) در مقاله «دیدگاه‌ها و نظریه‌های اعتیاد اینترنتی، علل و پیامدهای آن»، ابتدا به تعریف اعتیاد اینترنتی پرداخته و از بعد جامعه‌شناسی و روان‌شناسی، اعتیاد برخط را مورد بررسی قرار داده و اعتیاد اینترنتی را نوعی اختلال و بی‌نظمی و وسواسی دانسته‌اند که موجب بی‌نظمی و اختلال روانی هم می‌شود. در این مقاله، نشانه‌های اعتیاد اینترنتی که با اختلالات عاطفی، اجتماعی و روان‌شناختی همراه است، مورد اتمام قرار گرفته و گونه‌های آن به دو شکل آسیب‌شناسی و مرضی بررسی شده است؛ ریشه‌های آسیب‌شناسی اعتیاد اینترنتی در افرادی بررسی می‌شود که به قماربازی و هرزه‌نگاری در اینترنت تمایل دارند و بعد مرضی اعتیاد به اینترنت، نوع استفاده اعتیادی در حوزه گفتگوی مجازی، پرسه زدن، نامه الکترونیکی و... است. اعتیاد به سایبرسکس، خرید، تجارت و... از دیگر ابعاد گونه‌های اعتیاد آنلاین است.

در حوزه تبیین اعتیاد اینترنتی، گرهول^۱ دو دیدگاه را بیان کرده است:

۱. علت گرایش افراد به استفاده از اینترنت، تمایل آنها به دوری گزیدن از مشکلاتی است که در زندگی شخصی با آنها مواجهند. به عبارتی؛ افراد برای اینکه از مشکلات زندگی فرار کنند، به اینترنت روی می‌آورند.

۲. دیدگاه دومی که گرهول در خصوص دلیل رویکرد افراد به استفاده از اینترنت بیان می‌کند، دیدگاه قابل قبول‌تری است. وی در این دیدگاه به مراحل اشاره می‌کند که فرد هنگام کار با اینترنت و کشف منابع آن، از آنها می‌گذرد.

سیگنل و سنا^۲ به بررسی نظریه‌های مربوط به اعتیاد اینترنتی به نظریه‌های کلان انحراف و کج‌رفتاری اجتماعی استناد کرده، این نظریه‌ها را به چهار دسته کلی تقسیم

1. Gerohel.

2. Singel & Sena.

کرده‌اند که هر کدام از آنها، خود نظریه‌های مختلفی را در بر می‌گیرند و عبارتند از:
 ۱. نظریه‌های فردی؛ ۲. نظریه‌های ساختار اجتماعی؛ ۳. نظریه‌های فرایند اجتماعی و
 ۴. نظریه‌های واکنش اجتماعی». (معیدفر و همکاران، ۱۳۸۴: ۵۶-۵۴)

در مقاله، تأکید خاصی به نقش نظارتی والدین برای استفاده از اینترنت در خانواده به خصوص نسل جوان و نوجوان شده است. افرادی که خود را معتاد به اینترنت بیان می‌کنند، نشانه‌هایی خاصی دارند؛ از جمله: «۱. پیامدهای منفی اینترنتی؛ ۲. خواستار مشارکت بیشتر در گروه‌های خودیار برخط؛ ۳. احساس و تمایل شدید به استفاده از اینترنت در زمان آفلاین؛ ۴. برای استفاده بعدی از اینترنت انتظار کشیدن؛ ۵. احساس گناه به خاطر استفاده از اینترنت؛ ۶. دروغ گفتن به دوستان راجع به میزان برخط بودن؛ ۷. شکایت خانواده و دوستان نسبت به استفاده مفرط از اینترنت» (همان: ۱۱). با توجه به پیامدهای تبیین شده اعتیاد برخط در افراد، این مقاله در پایان، الگوی پیامدهای استفاده از اعتیاد اینترنتی را در سه بعد رفتاری، عاطفی و جامعه‌شناختی ارائه کرده است که این سه بعد باعث پیامدهای روانی و اجتماعی از جمله: احساس خود ارزشی، نبود حمایت اجتماعی، انزوای اجتماعی، ناکامی تحصیلی، عدم مسئولیت‌پذیری اجتماعی و... می‌شود. در مقاله پژوهشی دیگری با عنوان «بررسی ارتباط علائم روان‌پزشکی با اعتیاد به اینترنت در دانشجویان دانشگاه‌های شهر اصفهان» توسط علوی و همکاران (۱۳۸۹)، مطالعه بر روی دانشجویان کاربر اینترنت نشان داده است که حدود ۱۴ درصد از این قشر جوان دچار علائم رفتاری و سواسی، حالت روان‌شیدایی، افسردگی و امثال اینها بوده‌اند. در این مقاله پژوهشی، اعتیاد به اینترنت به عنوان یک اختلال روان‌شناختی جدید در جوامع مورد اهتمام قرار گرفته است. اینترنت در بین افراد جامعه دشمن تلقی نمی‌شود؛ اما باعث شده که به دلایل متعدد، افراد جامعه را از زندگی واقعی دور کند و تأثیرات منفی بر زندگی افراد بگذارد. بر این اساس، امروزه پیشگیری بر درمان در جامعه ما، به خصوص نسل جوان که گریبان‌گیر آن است، بسیار اساسی است و باید توجه خاصی به آن داشت. در تحقیق در این رابطه بیان شده است: «از طریق تجزیه و تحلیل چند متغیری نشان داده می‌شود که رابطه افسردگی با اعتیاد به اینترنت در میان نسل جوان بسیار به هم نزدیک است. این مطلب دقیقاً بیانگر آن است که علائمی که افراد معتاد به اینترنت از خود نشان می‌دهند بیانگر تفکری و سواس گونه در آنان است. همان‌گونه که اعتیاد به

عنوان یک وابستگی وسواس‌گونه و غیر قابل کنترلی نسبت به مواد، رفتار و... بیان شده که به نتایج شدید هیجانی، روانی و جسمی منجر می‌شود. ... در مطالعه روبین هم به رابطه استفاده از اینترنت با اضطراب اجتماعی، ضعف خود، اضطراب و افسردگی پرداخته شده است... تمام این یافته‌ها حاکی از آن است که اینترنت احتمالاً محیطی را برای رهایی از استرس در دنیای واقعی فراهم می‌کند و این با پرخاشگری فرد ارتباط دارد. اما آموزش در خانواده‌ها، مدارس و دانشگاه‌ها، فرهنگ استفاده صحیح از کامپیوتر، اینترنت و امکانات آن جایگزین شیوه‌های غلط می‌شود. متخصصان روان‌پزشکی و روان‌شناسی که در امر بهداشت روان فعالیت می‌کنند، لازم است تا در مورد مشکلات روانی ناشی از اعتیاد اینترنتی نظیر اضطراب، افسردگی، پرخاشگری، نارضایتی شغلی و تحصیلی در میان معناداران به اینترنت آگاهی داشته باشند» (علوی و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۴-۶۳). با توجه به نتایج، تفاوت معنادار در میان کاربران اینترنتی و علائم روان‌پزشکی (نظیر افسردگی، اضطراب، خود بیماری‌انگاری، وسواس حساسیت بین فردی، پرخاشگری، پارانویا، فوبیا، روان‌پریشی و...)، نوعی رابطه با اعتیاد اینترنتی باید بیان کرد که پدیده اعتیاد برخط به عنوان یک مشکل روانی اغلب گریبانگیر نسل جوان و آینده‌ساز جامعه است، و باید به آن توجه جدی مبذول شود.

مقاله دیگری با عنوان «نگاه آسیب‌شناسی به مقوله اعتیاد به اینترنت» که توسط لطفی در سال ۱۳۸۹ در اینترنت منتشر شده است، اعتیاد به اینترنت را ناشی از گسترش رایانه‌های شخصی و افزایش اتصال به اینترنت در خانه و محل کار دانسته است. وی با توجه به دیدگاه متخصصان روان‌شناس، اعتیاد برخط در افراد را نوعی وابستگی رفتاری، استفاده مضطربانه از اینترنت می‌داند. وی این نوع رفتار وابستگی را غیر سازشی و به نوعی اعتیاد مجازی می‌داند. وی از نگاه رویکرد روان‌پویایی و شخصیتی، اعتیاد را بر اساس ضایعات ابتدای دوران بچگی ارتباط با دیگر خصلت‌های ویژه شخصیتی با دیگر بیماری‌ها و خلق و خوی موروثی روان‌شناختی، توجیه می‌کند. برخی ممکن است به دلایل متعددی مستعد نوعی اعتیاد باشند که از انواع آن، اعتیاد به الکل، هروئین، قمار یا خدمات کامپیوتری اینترنت است. حتی ممکن است آنها در طول دوران زندگی خود نیز به هیچ یک از اعتیادها مبتلا نشوند. از طرف دیگر، اگر یک عامل تنش‌زا یا ترکیبی از تنش‌های مناسب در یک مقطع زمانی حساس اثر بگذارند، شخص

را برای دچار شدن به اعتیاد مستعدتر خواهند کرد. اگر ترکیب مناسبی از زمان، شخص و اتفاق در کنار هم قرار گیرند، آن گاه ممکن است اعتیاد به وقوع به پیوندد. محتوای نظریه این است که فعالیت‌ها با موضوع حائز اهمیت نیستند، بلکه این خود شخص است که برای معادلهٔ مطرح، دارای اهمیت حیاتی است. توجیحات فرهنگی - اجتماعی اعتیاد برخط به عوامل مختلفی چون: جنسیت، سن، طبقهٔ اقتصادی - اجتماعی، قومیت، مذهب، کشور و ... وابسته است. در توجیحات رفتاری بر اساس الگوی شرطی شدن از دیدگاه اسکینر، رفتارهای اعتیاد اینترنتی همراه با نوعی پاداش و تنبیه است. در واقع؛ افراد معتاد به اینترنت، با پاداش‌هایی چون: عشق، هیجان فیزیکی و عاطفی و مادی، فرار از واقعیت‌ها و... در نظر گرفته می‌شوند. توجیحات زیست‌پزشکی به عوامل موروثی و مادرزادی، نوسانات شیمیایی در مغز و ناقل‌های عصبی تأثیرگذار بر روی کرموزوم‌ها و هورمون‌ها اشاره دارند. وی در مقاله به علائم اعتیاد به اینترنت، چون: بی‌قراری و زودرنجی اشاره می‌کند. این نوع اعتیاد در سطح جامعه به عنوان راه فرار از مشکلات، جنبه‌های تسکین‌دهندهٔ بیان‌شده، همچنین نوعی دروغ‌گویی در میزان استفاده را در سطح خانواده و دوستان ترویج می‌دهد. مهم‌ترین پیامدهای اینترنت عبارتند از: «۱. آثار اجتماعی و روانی: یکی از پیامدهای فردی و اجتماعی اعتیاد در کار زیاد با اینترنت، انزوا و کناره‌گیری اجتماعی است. ۲. مشکلات خانوادگی: از دیگر پیامدهای اینترنتی، مشکلات خانوادگی و تأثیر آن بر روی زناشویی، والدین و فرزندان است. امروزه بیوهٔ اینترنتی برای همسر معتاد به اینترنت اطلاق می‌شود. آمار نشان می‌دهد که اعتیاد به اینترنت ممکن است به فروپاشی خانواده و طلاق منجر شود. باور کردن اینکه شخصی همسر خود را به علت ارتباط با فرد دیگر در اینترنت ترک می‌کند، برای کسانی که به اینترنت اعتیاد پیدا نکرده‌اند، وحشتناک به نظر برسد، ولی این مسئله هر روز در دنیای اینترنت اتفاق می‌افتد. ۳. عوارض جسمانی: دکتر یانگ معتقد است اگر میزان استفاده از اینترنت در هر جلسه حدود ۲۰ ساعت طول بکشد، باعث اختلالاتی در میزان خواب کاربر می‌گردد. در موارد شدید حتی قرص‌های کافئین برای تسهیل زمان طولانی‌تر در اینترنت بودن مصرف می‌شود. این اختلال، خستگی بیش از اندازه در بدن ایجاد می‌کند که کارکرد درسی و شغلی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و ممکن است نظام ایمنی بدن را ضعیف کند و فرد آسیب‌پذیری بیشتری به بیماری پیدا کند. ۴. افت تحصیلی: بر اساس

نظرسنجی مجلهٔ *use today* که در سال ۱۹۹۷ منتشر شد، مشخص شد ۸۶ درصد از معلمان معتقدند استفاده از اینترنت باعث شده تا دانش‌آموزان در انجام تکالیف خود کوتاهی کنند. ۵. مشکلات کاری: برخی از شهروندان در ساعات کاری خود به جای آنکه به انجام وظایف بپردازند، وقت خود را در پایگاه‌های اینترنتی و سرگرمی‌ها آن می‌گذرانند» (لطفی، ۱۳۸۹: ۶-۵). وی در پایان برای پیشگیری از اعتیاد برخط بیان می‌کند که باید ابتدا مردمی که از الگوهای افراطی بهره می‌برند، شناسایی کرد. سپس به ایجاد طرحی پرداخت تا بتوان این نوع رفتار را تحت کنترل درآورد. این کاهش زمانی باید به سمت یک میزان معقول و متعارف سوق یابد. پس نباید اعتیاد به اینترنت را دشمن دانست، بلکه منافع ضروری اینترنت از جمله: سریع، راحت، اطلاع‌رسان و از نظر شناختی مفید بودنش را گسترش داد.

قاسم‌زاده و همکاران (۱۳۸۶) در مقالهٔ «بررسی نرخ شیوع اعتیاد به اینترنت در دختران دبیرستانی شهر تهران و مقایسهٔ دختران معتاد و غیر معتاد به اینترنت در متغیرهای تنهایی، عزت نفس و مهارت اجتماعی»، مسئلهٔ افراط در استفاده از اینترنت را مورد اهتمام قرار داده‌اند. در این مقاله، بررسی نرخ شیوع اعتیاد به اینترنت و نیز رابطهٔ اعتیاد به اینترنت با متغیرهایی همچون: تنهایی، عزت نفس، کم‌رویی، و افسردگی بررسی شده است. نتایج این تحقیق نشان داد که «نرخ شیوع اعتیاد به اینترنت بین دختران دبیرستانی شهر تهران، ۳/۲ درصد است که در حد کمترین ارقام به دست آمده در تحقیقات کشورهای دیگر (بدون تمایز جنسی) است. در این تحقیق، تفاوت معناداری بین تنهایی کاربران معتاد، معمولی و غیر کاربران به دست نیامد. دختران دبیرستانی معتاد به اینترنت، از دختران غیر معتاد تنهاتر نیستند. در تبیین این نتیجه که با تحقیقات دیگر ناهمخوان است، می‌توان گفت که در سایر پژوهش‌ها، تمایز جنسی به عمل نیامده است. شاید نوع کاربرد اینترنت نزد کاربران مذکر و مونث متفاوت است. در تحقیق حاضر، تفاوت بین عزت نفس کاربران معتاد، معمولی و غیر کاربران معنادار نبود؛ یعنی دختران دبیرستانی معتاد به اینترنت، از دختران غیر معتاد به اینترنت، عزت نفس پایین‌تری ندارند. نتیجهٔ دیگر تحقیق این بود که کاربران معمولی و غیر کاربران، به طور معناداری رفتاری اجتماعی نامناسب بیشتری دارند. در تبیین این نتیجه نیز می‌توان گفت روابط دوستانهٔ رودرو الزاماتی دارند که افراد ملزم به رعایت آنها هستند و شامل توقعاتی هستند که لازم است برآورده شوند؛ الزامات و توقعاتی

که در دوستی‌های اینترنتی وجود ندارند. در این تحقیق معلوم شد که کاربران معتاد نسبت به غیرکاربران، به طور معنادار، سرکشی بیشتری دارند؛ ولی در این زمینه تفاوت معناداری را با کاربران معمولی نشان نمی‌دهند. در تحقیق حاضر، در سه متغیر رفتارهای نوع‌دوستانه، ترس از رابطه با همسالان و برتری‌طلبی، تفاوت معناداری بین کاربران معتاد معمولی و غیرکاربران به دست نیامده است. در مجموع، به نظر نمی‌رسد اعتیاد به اینترنت در دختران به اندازه پسران با عواقب سوئی همراه باشد. در تحقیق اصلی، تفاوت بین کاربران معتاد و غیرمعتاد در همه متغیرها غیر از رفتارهای نوع‌دوستانه (تنهایی، عزت نفس، رفتارهای نامناسب، سرکشی، ترس از رابطه با همسالان و برتری‌طلبی) معنادار بود.

(قاسم‌زاده و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۵-۲۲)

هدف پژوهش کشتی‌آرای و اکبری‌ان (۱۳۸۹) در مقاله «یادگیری پنهان دانشجویان در تعامل با اینترنت»، تبیین تجربیات یادگیری پنهان دانشجویان در جریان استفاده از اینترنت بیان شده است. یافته‌های حاصل از پژوهش بعد از کدهای مشترک، ۲۳۶ کد مفهومی که حاکی از یادگیری پنهان دانشجویان در تعامل با اینترنت است، «در سه دسته اصلی (ارزش‌ها، هنجارها و نمادهای کلامی) و شش دسته فرعی (افکار و عقاید جدید، تخلف از قوانین و مقررات، اخذ شیوه‌های جدید زندگی و فعالیت‌های اجتماعی، اخذ هویت جدید، جایگزینی لغات انگلیسی به جای فارسی، عاریه گرفتن اصطلاحات اینترنتی در محاوره‌های روزمره) بوده است. یافته‌ها نشان داد دانشجویان در جریان تعامل با اینترنت، تجربیات زیادی را کسب کرده‌اند که در هنجارها، عقاید، باورها، اخلاق و نمادهای کلامی آنها تأثیر زیادی داشته است» (کشتی‌آرای و اکبری‌ان، ۱۳۸۹: ۱۵). بر این اساس، یادگیری پنهان دانشجویان در تعامل با اینترنت، تغییراتی را در باورها، ارزش‌ها، تمایلات، هنجارها، نگرش‌ها و پایبندی به اصول اخلاقی آنها فراهم می‌آورد. اینترنت تغییراتی را در شیوه زندگی و فعالیت‌های روزمره، همچنین هویت ملی و قومی ایجاد می‌کند. این وسیله سبب تغییراتی در نمادهای زبانی می‌شود که در تعاملات اجتماعی به کار می‌روند. بر این اساس، تقویت رسانه ملی، ترویج فرهنگ خودی، ارائه راه‌حل‌های کاربردی برای برون‌رفت از تأخر فرهنگی در جامعه، آموزش نهادینه شده و مستمر هنجارها و ارزش‌های ملی و اسلامی و همسو با فناوری‌های جدید در جامعه، پیشگیری از آسیب‌های اینترنتی و ... از موارد مهم راهکارهای این مقاله برای یادگیری پنهان اینترنتی در تعاملات اجتماعی بوده است.

در مقاله پژوهشی نوابخش و همکاران (۱۳۸۹) با عنوان «بررسی آثار اینترنت و موبایل در تغییر هویت جوانان ۲۹-۱۵ ساله استان مازندران»، حدود ۳۸۴ جوان ۲۹-۱۵ ساله مازندران از طریق روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای، تصادفی ساده با تأکید بر ابزار پرسشنامه و روش اسنادی و کتابخانه‌ای به وسیله آماره‌های استنباطی و توصیفی یافته‌های تحقیق مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفتند. با توجه به شکل‌گیری عصر فراصنعتی توسط دانیل بل و گسترش جامعه شبکه‌ای امانوئل کاستلز در جامعه فرایندهای جامعه اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی توسط دستگاه‌های انقلاب اطلاعات و ارتباطات در حال اشاعه است. این ابزارهای الکترونیکی تمام جنبه‌های زندگی را تحت تأثیر قرار داده است. در بیان مسئله، اهمیت این مباحث توسط جامعه‌شناسان معاصر از جمله: گیدنز، هابرماس، کاستلز، و بستر و... بررسی شده است. این اهتمام به دلیل آن است که اثرات این پدیده بر هویت فرهنگی و اجتماعی افراد اثر گذاشته و به نوعی با ظهور گسترش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، به ویژه رایانه، اینترنت و ماهواره، هویت و معنا و مبنای آن دچار تغییر شده و از پدیده‌ای نسبتاً پایدار و منسجم به پدیده‌ای متغیر و سیاره و چند پاره تبدیل شده است. جامعه‌شناسان تأثیرات اجتماعی اینترنت بر روابط اجتماعی، کنش‌ها و به طور کلی هویت اجتماعی کاربران را مورد توجه قرار داده‌اند. یافته‌های به دست آمده از تحقیق بیانگر آن است که «در گذشته، هویت افراد و روابطشان با دیگران، وابسته به فضای مادی‌ای بود که در آن زندگی می‌کردند. در واقع؛ مکان؛ عنصری تعیین‌کننده بود. اما در حال حاضر، به واسطه گسترش فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، محدودیت‌های زمان و مکان از بین رفته و فرد دیگر به محل و بوم خود وابسته نیست، بلکه می‌تواند مرزهای جغرافیایی را طی کند و با جهان بزرگ‌تری در ارتباط باشد. بنابر این، فناوری‌های جدید بر زندگی جوانان بی‌تأثیر نبوده است. تنوع‌طلبی و نوجویی از ویژگی‌های نسل جوان است که جوانان را به مصرف‌کننده عمده این فناوری‌ها و محصولات مختلف آن تبدیل می‌کند. در سال‌های اخیر شاهد تغییراتی در شکل گذراندن اوقات فراغت جوانان بوده‌ایم. در این بین، گفتگوی مجازی و پیام کوتاه بین جوانان از محبوبیت زیادی برخوردار است. این دو قابلیت، تغییرات هویتی مانند هویت مجازی، هویت کاذب و هویت آنی روی جوانان دارد. در عین حال می‌تواند موجب تسهیل ارتباط با همسالان به ویژه جنس مخالف شود و نقش مهمی در هویت، نگرش‌ها

و ارزش‌های جوانان داشته باشد. به دلیل آنکه هویت افراد در اتاق‌های گفتگو پنهان است، روابط ایجاد شده موجب سوء تفاهم و در نتیجه، ضربه عاطفی می‌شود. اگر این روابط به دنیای واقعی کشیده شود، آثار زیانباری در بر خواهد داشت. پیام کوتاه نیز به علت سهولت و استفاده و دسترسی، توانسته است برقراری ارتباط میان جوانان را آسان‌تر از پیش کند. در هر حال نمی‌توان منکر جذابیت‌های ارتباط از طریق گفتگوی مجازی و پیام کوتاه شد. اما نباید از یاد برد که فضای مجازی، فضایی است که در عین داشتن تهدیدها و محدودیت‌ها، فرصت‌ها و قابلیت‌های زیادی را نیز به همراه دارد. سیاستگذاران باید در وهله نخست، نیازهای جوانان را به خوبی شناسایی و سپس این فضا را به درستی مدیریت کنند و به سمت تولید محتوای مناسب و سالم در قالب‌های جذاب و متناسب با ذائقه جوانان بروند» (نوابخش و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۶۸-۱۶۷). بر این اساس، مهم‌ترین راهکارها و پیشنهادها جامعه‌شناختی عبارتند از:

- تقویت مهارت‌های اجتماعی در برقراری ارتباط از سوی خانواده و نهادهای آموزشی؛
- ارتقای فرهنگی نوجوانان و جوانان با اقدامات آموزشی از طریق رسانه‌ها، خانواده و نهادهای آموزشی؛
- حمایت از انجمن‌های دانشجویی که باعث ارتقای مهارت اجتماعی و رشد علمی جوانان می‌شوند؛

- بسط رسانه آموزشی اینترنت بر چگونگی و نحوه تفکر انتقادی دانش‌آموزان؛

- جهت‌دهی اینترنت در راستای رسانه خودیادگیری؛

- گسترش برنامه‌های درسی الکترونیکی در سطح جامعه.

کرمشایی و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله «بررسی اعتیاد به اینترنت و فضاهای مجازی در بین جوانان و نوجوانان»، مسئله اعتیاد به اینترنت را از عوارض زندگی در دنیای مدرن و متمدن می‌دانند. این مقاله از بعد روان‌شناختی و عاطفی با تکیه بر نظریه‌های روان‌کاوی، رفتاری، شناختی - رفتاری، به بررسی جوانان ۱۸-۲۵ ساله شهر دره‌شهر پرداخته است. «نتایج پژوهش حاکی از آن است که ۳۸ درصد از پاسخگویان در معرض خطرپذیری اعتیاد به اینترنت قرار دارند. این پژوهش تفاوت معناداری بین متغیر سن و میزان اعتیاد به اینترنت به دست نداد. بیشترین میانگین وابستگی به اینترنت، در بین افراد متأهل با ۴۱/۹۳ درصد است. اما میانگین سنی وابستگی به اینترنت در بین

مجردان، ۳۷/۸۰ بوده است. همچنین، وابستگی به اینترنت در میان پاسخگویانی که در شهر زندگی می‌کردند به نسبت، بیشتر از آن دسته از پاسخگویانی بود که در روستا زندگی می‌کردند. این میانگین برای شهر و روستا برابر با ۳۸/۴۰ و ۳۶/۹۱ درصد است که با توجه به آزمون سطح معناداری، این تفاوت معنادار نیست. از نتایج جالب توجه دیگری که در این پژوهش به دست آمد، این بود که بین میزان استفاده پاسخگویان از اینترنت و عزت نفس آنان، رابطه مستقیم وجود داشت؛ یعنی با بالا رفتن میزان استفاده از اینترنت به واسطه استفاده از فناوری و یادگرفتن این فناوری و استفاده از آن، احتمالاً احساس مدرن شدن و همگامی با پیشرفت‌های روز به پاسخگویان دست می‌دهد و در نتیجه، در بالا رفتن عزت نفس آنان نقش مهمی ایفا می‌کند. لذا آزمون پیرسون معنادار بودن این رابطه را نشان می‌دهد. علاوه بر نتایج ذکر شده، این پژوهش میانگین ساعات استفاده روزانه از اینترنت را برای پسران ۲/۲۹ و برای دختران ۳/۷ ساعت نشان داد. (کرمشایی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰)

رویکردهای اجتماعی به آسیب اینترنتی

روابط مجازی در اینترنت، بسیار پویاست و در مقایسه با منافع بالقوه، حداقل خطرهای را دارد. مردم به کمک اینترنت، روابط جدیدی را بر اساس فعالیت‌های نو بر می‌انگیزند و تقویت می‌کنند. با وجود تحقیقاتی که برای شناسایی مهم‌ترین عوامل گرایش افراد به آسیب اینترنتی انجام شده، اما هنوز محققان و متخصصان این حوزه، تبیین‌ها و نظریات متفاوتی دارند. بر اساس مکتب ساختار اجتماعی، رفتارهای بزهکارانه، ناشی از سازگاری فرد با شرایط حاکم در محیط‌های طبقه پایین است که منجر به رشد جرائم و اعتیاد، از جمله اعتیاد به اینترنت خواهد شد. این مکتب شامل نظریه‌های در هم ریختگی اجتماعی، نظریه‌های فشار و نظریه‌های خرده‌فرهنگ‌های منحرف است. همچنین، مکتب فرایند اجتماعی که ناشی از تعاملات انسانی در زندگی روزمره است، منجر به ایجاد رفتارهای بزهکارانه خواهد شد. وجود سه شاخه فرعی نظریه‌های تداومی افتراقی، نظریه‌های کنترل اجتماعی و نظریه کنترل اجتماعی هیرشی، جزء این مکاتب است. مکتب واکنش اجتماعی، بر روی نقش‌ها تأکید دارد و نهادهای اقتصادی و اجتماعی را در ایجاد رفتارهای نابehجار مؤثر دانسته است؛ یعنی روشی که جامعه از خود نسبت

به فرد واکنش نشان می‌دهد و روشی که افراد نسبت به جامعه واکنش نشان می‌دهند. نظریه‌های برجسب و تضاد نیز به عنوان دو نظریه مهم در راستای این مکتب به بررسی موارد و جرائم اجتماعی می‌پردازند.

با توجه به نظریه کنترل اجتماعی هیرشی، عاملی که باعث جلوگیری از رفتارهای انحرافی نوجوانان و جوانان می‌شود، پیوند اجتماعی است. به اعتقاد هیرشی، «هر نهاد اجتماعی دارای چهار عنصر اصلی دلبستگی، تعهد، مشغولیت و اعتقاد است. ضعف هر یک از این چهار عنصر در فرد می‌تواند موجب بروز رفتارهای انحرافی شود.

الف) دلبستگی: کسانی که به دیگران دلبستگی و علاقه‌ای ندارند، نگران این نیستند که روابط اجتماعی خود را به خطر اندازند و به همین علت بیشتر احتمال دارد که مرتکب رفتار انحرافی شوند.

ب) تعهد: هر چقدر میزان تعهد فرد نسبت به خانواده، شغل، دوستان و غیره کمتر باشد، احتمال ارتکاب رفتار انحرافی بیشتر خواهد بود.

ج) مشغولیت: کسانی که مشارکت مداوم در فعالیتهای زندگی، کار، خانوادگی و غیره ندارند و بیکارند، فرصت بیشتری برای انحراف دارند.

د) باور و اعتقاد: اگر فردی اعتقاد قوی به ارزش‌ها و اصول اخلاقی یک گروه نداشته باشد یا به این ارزش‌ها وفادار نباشد، احتمال گرایش وی به رفتار انحرافی بیشتر خواهد بود». (امیدوار و صارمی، ۱۳۸۱: ۵۶)

در واقع؛ در جامعه ما هنگامی که نسل جوان و نوجوان امروز ما در خانواده شرایط مناسبی را برای حمایت اجتماعی و دلبستگی احساس نکنند و والدین و سایر اعضا کمتر با آنان رابطه اجتماعی و عاطفی برقرار کنند، بیشتر به اینترنت پناه می‌برند و وابستگی بیشتری به این فناوری خواهند داشت.

از سوی دیگر، کمبود احساس حمایت اجتماعی و گسترش روابط اجتماعی سرد خانواده با نسل جوان و نوجوان، باعث می‌شود که فرد نوجوان و جوان، کمتر نسبت به خانواده و آشنایان خود احساس تعهد داشته باشد و به دلیل اینکه این فناوری توانسته جای تمام اعضای خانواده را برای او در خلوت و تنهایی پر کند، نسبت به استفاده مداوم از آن احساس تعهد و لذت می‌کند. بر این اساس، مشغولیت با این فناوری باعث می‌شود که فرد از تمام فعالیتهای روزمره زندگی، استراحت، تحصیل و... دست بکشد و به

استفاده از این وسیله، اعتیاد مداوم پیدا کند.

همچنین، هنگامی که نسل جوان و نوجوان ما به هیچ وجه ارزش‌ها و هنجارهای نسل گذشته خود را قبول ندارد و به تمام اعتقادات آنها پشت پا زده و حتی خانواده، به خصوص والدین نتوانستند خود را با ارزش‌ها و اعتقادات این نسل تطبیق و سازگاری دهند، دچار تعارض و کشمکش می‌شوند. بنابر این، امروزه پناه بردن و استفاده مداوم از این فناوری برای عده‌ای از نسل جوان ما ابزار مناسبی برای دور بودن از محیط اجتماعی خانواده است و همین امر، به وابستگی و اعتیاد برخط آنها کمک شایسته می‌کند.

گروهول با توجه به تحقیقات وسیعی که در زمینه اعتیاد اینترنتی انجام داده، معتقد است: «چیزی که باعث اعتیادآور شدن اینترنت شده، اجتماعی شدن است. به عقیده وی، جنبه‌هایی از اینترنت که کاربران بیشترین وقت خود را در آنها سپری می‌کنند، با تعادل اجتماعی مرتبط است. به عنوان مثال، کاربران با انسان‌های همانند و دلخواه خود، از طریق پست الکترونیکی، گروه‌های مباحثه یا خبری، گفتگو، بازی یا دائم برخط بودن و ... وارد تعامل اجتماعی می‌شوند. این امر باعث شده که از خانواده و دوستان و محیط خویش غافل شوند؛ خصیصه اعتیادزایی اینترنت در این است که جوان هنگام کار با اینترنت به دنبال هویت‌یابی و تعامل اجتماعی است و این فرایند اجتماعی شدن است که آن را اعتیادآور می‌سازد» (لطفی، ۱۳۸۹: ۴-۵).

رویکردهای غالب در بررسی تأثیرات اجتماعی و روانی اینترنت بر جامعه را در دو دسته کلی فناوری و اجتماعی می‌توان مورد بررسی قرار داد. در بُعد فناوری این وسیله، گفتنی است که امروزه فناوری اینترنتی شکل‌دهنده روابط اجتماعی انسان‌ها در سرتاسر دنیاست. امروزه تعامل حضور اجتماعی مجازی که به جنبه فردی بودن ارتباطات اینترنتی و رایانه‌ای اشاره دارد، زمینه‌ساز اثرات اجتماعی مجازی است. نظریه غنای رسانه‌ای که توانمندی تأثیرگذاری بر روابط اجتماعی رسانه‌ها بر مخاطب، ناشی از ظرفیت آنها در انتقال پیام‌ها و نشانه‌های اجتماعی آنهاست، غنای رسانه‌ها را عامل تعیین‌کننده انتخاب آن از سوی کنشگران می‌داند. این رویکردها در بُعد جامعه‌شناختی و ارتباطاتی، نقش حاشیه‌ای دارد و رویکرد جایگزین اثرات رسانه‌ای بر عوامل اجتماعی تأکید می‌کند. نظریه‌هایی همچون: استفاده و التذاذ، مبادله، سازه‌گرایی اجتماعی، نظریه‌های تعاملی و... جزء این رویکرد می‌باشند. «مدل استفاده و التذاذ که خود متأثر از نظریه‌های مبادله

اجتماعی است، مدلی رایج در مطالعات توصیفی و اکتشافاتی در خصوص نحوه استفاده از رسانه‌ها و تأثیر این استفاده بر رفتار آنهاست. دلایل و انگیزه‌های جذب جوانان به اینترنت و فضای مجازی و رفتار آنها در فضای مجازی زمینه‌های اصلی هستند که در این مدل به آنها توجه می‌شود. نظریه تعاملی، تفسیری و سازه‌گرایی، تلاشی برای تبیین نحوه ارتباط افراد با فضای مجازی، فهم آنها از این ارتباطات و مکانیسم‌های دخیل در آن محسوب می‌شود. رویکرد سازه‌گرایی با تلقی نسبی بودن تأثیرات فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی، این تأثیرات را تابع متن، تفسیر و فهمی می‌داند که کاربران و افراد حاضر در حوزه ارتباط از آن به عمل می‌آورند. ساخت‌های اجتماعی تعیین‌کننده معنای ارتباطات به شمار می‌آیند. این نظریه که ملهم از آرای پدیدارشناسی گارفینگل، برگر، لاکمن و اندیشمندانی همچون دریدا و گرگن است، واقعیات اجتماعی را ساخته منش‌گران دانسته، همزمان به نقش انتخاب، اراده و استقلال فرد (عامل) در تعامل با متن و ساختار اجتماعی توجه دارد. از دیگر اندیشمندانی که به توصیف نحوه مذاکره و معتبر ساختن هویت در تعاملات رودررو و ایجاد قالبی برای ارزیابی معانی این رویارویی‌ها پرداخته، می‌توان به گافمن اشاره کرد که اندیشه‌های او در بررسی ارتباطات بین فردی از جانب محققان علوم رفتاری مورد استفاده بوده است. با الهام گرفتن از آرای گافمن، می‌توان استدلال کرد که اینترنت چارچوب‌های تعاملی جدیدی را در برقراری ارتباطات بین فردی مهیا ساخته است که با وجود محدودیت‌های ذاتی خود، فرصت‌های جدیدی را برای نمایش شخصیت در اختیار کاربران قرار می‌دهد. گافمن در کتاب خود موسوم به «استگما»، به توصیف تکنیک‌ها و امکاناتی می‌پردازد که افراد از آن برای ارائه تصویری مطلوب و قابل پذیرش از خویش استفاده می‌کنند». (نوابخش و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۷-۱۵۶)

با توجه به اینکه استفاده از تارنما‌های مختلف اینترنتی، اتاق‌های گفتگو، تارنما‌های پورنوگرافی، بازی‌های رایانه‌ای و... نوعی لذت را برای نسل جوان ما به دلایل مختلف به وجود می‌آورد، این مسئله باعث می‌شود این نسل بیشترین لذت و بهره‌برداری را از اینترنت ببرد. این لذت با احساس خوشایند و مثبت همراه است و به نوعی برای کاربران اینترنتی انگیزه و تقویت‌های رفتاری مثبت محسوب می‌شود. بنابر این، در طول زمان، این رفتار مثبت، به صورت مستمر و مداوم به اعتیاد تبدیل می‌شود و تمام فرایندهای رفتاری، ذهنی و عملکردی کاربران را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین

کاربران جوان جامعه ما به دلیل اینکه در فضای مجازی با تأثیرات فناوری متنی روبه‌رو می‌شوند که در دنیای واقعی و حقیقی آنها این متن‌ها معنا ندارند، بنابر این تفسیر این متن‌ها که مورد انتخاب خود کاربران هم هست، باعث ایجاد تعامل و پیوند با دنیای مجازی به صورت اعتیادآور خواهد شد. تعامل با تصاویر مطلوب و قابل پذیرش که با کمک فنون و امکانات متنوع رایانه‌ای فراهم می‌شود، به نوعی به اعتیادآور بودن اینترنت کمک شایانی می‌کند.

جامعه‌پذیری و اعتیاد اینترنتی

همان‌طور که پیش‌تر بیان شد، اجتماعی شدن یا همان جامعه‌پذیری، فرایندی است که فرد می‌خواهد خود را با هنجارها و ارزش‌های اجتماعی جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند، تطبیق دهد. فرایند جامعه‌پذیری و یادگیری از نظر بلومر در حقیقت به معنای یکی شدن یا ذوب شدن و جا افتادن در جامعه کلان است و تنها بعد از جامعه‌پذیری است که فرایند اجتماعی شدن می‌تواند رخ دهد. بر مبنای نظریه بلومر، فرایند اجتماعی شدن با کمک عوامل شش‌گانه محقق می‌شود که عبارتند از: والدین، گروه همسالان، مدارس، سازمان‌های رسمی، مجامع عمومی رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی. بلومر بیان می‌کند که مبنای روابط انسانی، کنش متقابل نمادی است و در جریان کنش متقابل نمادی و بر حسب موقعیت‌های مختلف، افراد واقعیت‌ها، پنداشت‌ها یا تعبیراتی را به دست می‌آورند. هویت یا خود اجتماعی افراد، یکی از این واقعیت‌هاست. بر این اساس، هویت فرد، پنداشتی است که او از خود در جریان کنش متقابل با دیگران به دست می‌آورد.

اینترنت به عنوان یکی از ابزارهای اساسی رسانه‌های جمعی در جامعه امروز، نقش بارزی در خانواده‌ها از همان دوران کودکی دارد و حتی بیشتر از خانواده بر فرهنگ و هویت افراد، به خصوص در میان نسل جوان تأثیر می‌گذارد. «در جامعه‌ای که به سمت فناوری و فناوری مدرن سوق یافته و اطلاعات و آگاهی از همه واقعیت‌ها و حقایق زندگی در این فناوری موجود است، شاهد آن هستیم که جوانان و نسل نوجوان جامعه ما ارزش‌ها و اعتقادات خود را متفاوت از خانواده، حکومت و حتی رسانه ملی بدانند. امروزه این فناوری بر هویت اجتماعی جدید جوانان در تمام سطوح زندگی با توجه به

محدودیت‌هایی هنجاری، رفتاری و عملکردی که در سطح خرد و کلان جامعه به عنوان یک حقیقت واقعی وجود دارد، اثرگذار است. این وسیله توانسته جامعه‌پذیری ارزشی و هنجاری جدیدی را برای نسل جوان ما به وجود آورد. استفاده مفراط نسبت به گسترش این فرایند جامعه‌پذیری و اشاعه تعاملات مجازی در اتاق‌های گفتگو، بازی‌های رایانه‌ای و... همگی به اعتیاد برخط کمک شایانی می‌کند». (شعاع کاظمی و مهرآور مؤمنی، ۱۳۹۱: ۵۲)

اینترنت به عنوان یکی از عوامل مؤثر بر جذابیت فرهنگی نسل جوان ما از طریق فناوری‌ها، فنون و الگوهای مختلفی که در آن وجود دارد، به جامعه‌پذیری مجازی ارزش‌ها، هنجارها، رفتارها و عملکردهای مدرن کمک کرده است. در واقع؛ رسانه ارتباطی اینترنت به عنوان یکی از عوامل مؤثر نظام فرهنگی و اجتماعی جامعه، بر هویت و شخصیت جوانان جامعه ما اثرگذار است.

آسیب‌شناسی اینترنت و نهاد اجتماعی خانواده

امروزه اینترنت در ساختار خانواده‌ها اهمیت بسیاری یافته است. حضور این رسانه جمعی و اشاعه رایانه‌های شخصی، ارتباطات خانوادگی را دستخوش تغییر کرده است. اعتیاد اینترنتی به دلایل ذیل بر ساختار ارتباطات خانواده اثرگذار است:

- استفاده از اینترنت و اعتیاد برخط به دلیل اینکه یک فعالیت زمان‌گیر است، بر روی تعامل و ارتباطات خانوادگی به خصوص نسل جوان اثر گذاشته و کیفیت و مدت‌زمان تعاملات خانوادگی را سردتر و کمتر کرده است.
- اعتیاد اینترنتی به نوعی افق‌های جدید نگرشی را در نسل جوان به وجود آورده و باعث شده این نسل، دیدگاه‌های متفاوتی نسبت به زندگی و کیفیت آن داشته باشند. همین امر موجب تعارضات و کشمکش‌های شدید خانوادگی شده است.
- استفاده از صفحات وب که با محتویات سنی و نسلی جوانان و نوجوان ما مناسب نیست و خانواده‌ها هم نقش نظارتی کم‌رنگی در کنترل اینترنت فرزندان دارند، به این کشمکش و تعارض خانوادگی بیشتر دامن زده است. حتی گاهی تعارضات و کشمکش‌های خانوادگی بر سر این مسئله است که نسل نوجوان و جوان ما به اطلاعات خصوصی والدین در رایانه پی می‌برند.
- عدم کنترل صحیح رایانه‌ای فرزندان این نگرانی را برای کودکان به خصوص نسل

جوان ما به وجود آورده است که فعالیت‌های رایانه‌ای و اعتیاد برخط این گروه‌های سنی، باعث بسترسازی فعالیت‌های منحرفانه دیگر شود.

- چنانچه پیوندهای عاطفی کم‌رنگی بین اعضای خانواده وجود داشته باشد، نسل نوجوان و جوان ما احساس تنهایی، افسردگی و بی‌تفاوتی می‌کند. لذا برای جبران نداشتن دوست یا داشتن سرگرمی و لذت به اینترنت روی می‌آورد؛ اینترنت نیز مناسب‌ترین محل برای رسیدن به این مقاصد است. لذا اعتیاد اینترنتی در نسل نوجوان و جوان ما گسترش خواهد یافت.

پیامدهای آسیب‌شناختی اینترنت

فناوری رایانه‌ای و اعتیاد به آن، پیامدهایی مثبت و منفی را برای جامعه به همراه می‌آورد. این مخاطرات بر جای جای قلمرو گسترده جامعه سایه انداخته است. چنین معضلاتی چنانچه مورد بی‌توجهی جامعه و حکومت قرار گیرد، بسی بزرگ و غیر قابل جبران خواهد بود. وجود این اختلالات در جامعه، زندگی شهروندان را فرسوده می‌کند، فعالیت‌های روزمره آنان را مختل می‌کند، هنجارها و ارزش‌های متعالی جامعه را رو به زوال و نابودی می‌برد و احساس امنیت اجتماعی و آرامش را کم‌رنگ می‌کند. ضمن اینکه این گونه آسیب‌ها، پیامدهای سیاسی هم برای جامعه دارد و در نهایت، موجب تضعیف اقتدار حاکمیت و دولت خواهد شد. در ادامه به برخی از این پیامدهای اجتماعی و فرهنگی اشاره می‌شود.

الف) کم‌رنگ شدن ارزش‌های اجتماعی

وجود اعتیاد اینترنتی در جامعه به خصوص در میان نسل جوان و نوجوان جامعه باعث می‌شود که ارزش‌های فرهنگی جامعه اسلامی تحت تأثیر فرهنگ غربی و اباحه‌گری جامعه غرب قرار گیرد و ارزش‌هایی چون: حجاب، عفت، حیا و کرامت انسانی به جنسیت، جای خود را به ضد ارزش‌هایی چون: عریانی، هرزه‌نگاری و رواج اباحه‌گری جنسی و... بدهد. چابنر معتقد است «مطالعات دقیق و گسترده‌ای در طول سال‌ها در این باره صورت نگرفته است؛ ولی روان‌شناسان شبکه‌ای، بی‌سی نیوز^۱، بر اساس تجربیات خود در مواردی که کودکان با اینترنت سروکار داشتند، بر این باورند که با تصاویر

سال هشتم - شماره ۷۹
بهار ۱۳۹۳

۱۶۶

خشونت‌آمیز و مستهجن مواجهه بوده‌اند، اغلب انگیزه‌های بوالهوسانه‌ای نسبت به دختران دارند؛ در عین حال دختران نیز پاسخ مثبتی به این‌گونه تمایلات پسرها نشان می‌دهند. در نتیجه رواج بوالهوسی است که ارسال تصاویر مستهجن در میان جوامع اسلامی رشد می‌یابد، روابط دختر و پسر ترویج می‌شود، کم‌پوشی و عریانی در میهمانی‌ها و عروسی‌ها در میان جوانان گسترش می‌یابد و در نهایت، قبح برخی از اعمال که سازنده ارتباطی سالم و مفید در میان افراد جامعه است، از بین می‌رود و در گذر زمان به رشد ارتکاب برخی اعمال خلاف اخلاق متعالی و حتی ارتکاب برخی جرایم، منتهی خواهد شد.

(طارمی، ۱۳۸۸: ۲)

ب) تضعیف فرهنگ‌های بومی و سنتی

استفاده نادرست از اینترنت در جامعه به شدت فرهنگ‌های سنتی و بومی را کم‌رنگ می‌کند و فرهنگ جهانی شدن را در این عرصه پررنگ‌تر و گسترده‌تر و به صورت امری غالب و پنهان اشاعه می‌دهد. این امر در جوامع اسلامی به نوعی تهاجم فرهنگی محسوب می‌شود. بنابر این، باید سیاست‌های فرهنگی مثبتی برای بالندگی فرهنگ ملی و بومی در سطح فضای مجازی به شیوه‌های متنوع گسترش یابد.

ج) تضعیف اعتقادات و باورهای اجتماعی و فرهنگی

گرچه بهره‌مندی از اطلاعات در فضاهای مجازی و سایبری از مزایای این فناوری محسوب می‌شود، اما معایبی هم دارد که بخشی از این معایب، باعث تزلزل در اعتقادات و باورهای کاربران از ابعاد مختلف شده، حتی شبهات فکری و منحط را که منجر به گسترش آسیب‌های دینی و شیطان‌پرستی و... می‌شود، به سرعت به همراه می‌آورد. متأسفانه کاربران اینترنتی در جوامع اسلامی، به خصوص در میان نسل جوان، به شدت تحت تأثیر این شبهات فکری قرار می‌گیرند و به سرعت هجمه‌های فرهنگی از سوی غرب را پذیرفته و سبک زندگی و هویت خود را تغییر می‌دهند. این عامل باعث انحطاط فردی، خانوادگی، فرهنگی و اجتماعی خواهد شد.

د) ترویج سطحی‌نگر بودن

وجود آزادی بیان و طرح اندیشه‌های تضاد برانگیز از اهداف اولیه فضاهای سایبری و مجازی است. متأسفانه در بین نسل جوان و نوجوان جامعه ما هیچ‌گونه بنیان فکری و ریشه‌ای برای استفاده از اینترنت وجود ندارد و والدین هم نظارت کمتری بر روی این

نوع فعالیت‌های جوانان و نوجوانان دارند. کاربران جامعه بدون اینکه اطلاعی از زوایای پنهان اندیشه‌های نوظهور اینترنتی و اعتیاد برخط داشته باشند، به سبب کثرت و رواج بی‌حد و حصر سایبری، دچار سطحی‌نگر بودن و مسامحه‌کاری در پذیرش اندیشه‌های نوظهور خواهند شد.

ه) ایجاد سر درگمی

اعتیاد به اینترنت و استفاده بیش از حد از فضاهای سایبری که با انباشتی از اطلاعات خوب و مفید و حتی بد و مستهجن روبه‌روست، باعث شده که کاربران نتوانند به‌گزینش صحیح اطلاعات بپردازند. این امر منجر به نامحدود کردن و عدم طبقه‌بندی اطلاعات در بین کاربران به خصوص نسل جوان و نوجوان شده است، که به نوعی سر درگمی، تحلیل افکار و تضعیف اندیشه‌ها را به وجود می‌آورد.

و) گسترش جرائم و بزهکاری عملی

متأسفانه اعتیاد اینترنتی در بین جوان جامعه ما منجر به این شده که این نسل به فضاهای مجازی مستهجن و اباحه‌گری جنسی دست پیدا کنند و نتوانند حرمت قوانین اجتماعی و رعایت آموزه‌های اخلاقی را به عنوان اصلی‌ترین ریشه‌های اصول فرهنگی جامعه مراعات کنند. بر این اساس، این کاربران دست به ارتکاب اعمال غیر اخلاقی و ناهنجار در فضای جامعه خواهند زد.

ز) به خطر افتادن حقوق مادی و معنوی مؤلفان

از دیگر نگرانی‌های فضاهای سایبری و اعتیاد به آن، گسترش روزافزون سرقت‌های گوناگون نرم افزارها و محصولات فرهنگی است که توسط مؤلفان برای اطلاع‌رسانی در اختیار جامعه قرار داده شده است. حتی مسئولان امر هم در برخورد با سرقت این گونه موارد، نظارت و حفاظت دقیقی ندارند و این باعث از بین رفتن حقوق مادی و معنوی مؤلفان خواهد شد.

ح) گسترش محصولات فرهنگی غرب

عمده محصولات فرهنگ غرب از جمله: فیلم، عکس، متن و بازی‌های رایانه‌ای که در فضای مجازی تبلیغ و حتی توزیع می‌شود، باعث شده که اکثر کشورهای روبه توسعه و جهان اسلام، تحت تأثیر فرهنگ منحط غربی قرار گیرند و این باعث رشد تهاجم فرهنگی و از بین رفتن فرهنگ بومی، محلی و ریشه‌ای جوامع در معرض هجوم خواهد شد.

نتیجه‌گیری

انقلاب رایانه‌ای، فرهنگ جوامع را در معرض تغییرات عمیقی قرار داده است. در این فرایند، شبکه جهانی اطلاع‌رسانی (اینترنت) سهم بسزایی در این تغییرات عمده دارد. اعتیاد به اینترنت، شامل استفاده بی‌رویه از تعامل نامناسب در اتاق‌های گپ‌زنی، هرزه‌نگاری، قمار، خریدهای اینترنتی و... است. استفاده بی‌رویه از این وسیله ارتباط جمعی از بُعد جامعه‌شناختی، به خصوص در بین نسل جوان، باعث شده که نسل مذکور از تعاملات اجتماعی سازنده خانواده بی‌بهره بمانند و انزوای اجتماعی برگزینند؛ و به ساختار سلامت روانی و اجتماعی ناخواسته خود، خانواده و در نهایت، جامعه ضربه وارد کنند. بر این اساس، آسیب‌های اینترنتی در میان نسل جوان ایرانی به صورت چرخه معیوب در حال گسترش است و پیامدهای منفی آن باعث تغییر سبک زندگی نسل جوان جامعه شده است. دلایل آن هم ناشی از جاذبه‌های مجازی این شبکه اطلاع‌رسانی است که در اختیار کاربران قرار می‌دهد. از بُعد دیگر، اعتیاد به اینترنت باعث از بین رفتن هویت فرهنگی و تغییرات هویت منفی در جوامع از جمله ایران شده است. اعتیاد به اینترنت در بین نسل جوان با پیامدهای رفتار اجتماعی و روانی همچون: برجستگی، تغییر روحیه و خلق و خو، تحمل، گوشه‌گیری، کشمکش و تضاد، بازگشت و... روبه‌روست. در جامعه ایران، هنگامی که نسل جوان شرایط مناسبی را برای حمایت اجتماعی و دلبستگی احساس نمی‌کنند، به اینترنت پناه می‌برند. از سوی دیگر، کمبود احساس حمایت اجتماعی و گسترش روابط اجتماعی سرد خانواده با نسل جوان، به این گرایش کمک شایانی می‌کند. بر این اساس، درگیری و مشغولیت با این فناوری به صورت مستمر و پیوسته باعث می‌شود که فرد از تمام فعالیت‌های روزمره زندگی، استراحت، تحصیل و... دست بکشد و به ساختار زندگی شخصی، خانوادگی و اجتماعی خود ضربه وارد کند. اینترنت به عنوان یکی از رسانه‌های جمعی در جامعه ما باعث شده که نسل جوان را از نظر ارزش‌ها و اعتقادات نسبت به والدین، حکومت و ... متفاوت کند. این وسیله توانسته جامعه‌پذیری ارزشی و هنجاری جدیدی را برای نسل جوان ما به وجود آورد. استفاده مفراط نسبت به گسترش این فرایند و اشاعه تعاملات مجازی، همگی به اعتیاد برخط و اجتماعی شدن آن کمک شایانی می‌کند. با توجه به این مسائل و مشکلات در حوزه اعتیاد برخط در سطح جامعه، این فناوری مدرن با پیامدهای فرهنگی

و اجتماعی از جمله: کم‌رنگ شدن ارزش‌های اجتماعی، تضعیف فرهنگ‌های بومی و سنتی، تضعیف اعتقادات و باورهای اجتماعی و فرهنگی، ترویج سطحی‌نگر بودن، ایجاد سر درگمی، گسترش جرائم و بزهکاری عملی، به خطر افتادن حقوق مادی و معنوی مؤلفان و مصنفان، گسترش محصولات فرهنگی غرب و... همراه است.

راهکارها

در راستای گسترش پیامدهای آسیب‌شناختی اینترنت که برای نسل جوان جامعه ما از بعد روانی، اجتماعی و فرهنگی به وجود آورده است، در پایان برخی از راهکارها راهبردهای فرهنگی و اجتماعی که نهادهای دولتی و غیر دولتی می‌توانند برای کاهش این پیامدها در جامعه کمک کنند، ارائه می‌شود:

- ارائه خدمات مشاوره‌ای و روان‌شناختی به خانواده‌ها و نسل جوان برای ارتقای تعاملات اجتماعی و عاطفی و پیشگیری از انزوای اجتماعی در جامعه و نهاد خانواده.
- توجه رسانه ملی و مطبوعات جامعه به مباحث جلوگیری از اعتیاد به اینترنت.
- تأکید بر برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی از سوی حکومت، رسانه و خانواده در راستای تقویت هویت ملی و اسلامی در فضای مجازی.
- تبلیغ، اقناع، تدوین و اجرای آموزه‌های مستقیم و غیر مستقیم (فرهنگی، اجتماعی و روانی) در بین نهادهای آموزشی برای شناخت پیامدهای آسیب‌شناختی اینترنت.
- حمایت و سرمایه‌گذاری مادی و معنوی از شبکه‌های مجازی ملی و اسلامی برای بسط فرهنگ ایرانی و اسلامی.
- حمایت از همایش‌ها، پژوهش‌ها، تحقیقات ملی و بومی در حوزه شناخت علل و عوامل آسیب‌های نوپدید در جامعه ایران.
- تدوین و ارائه راهکارهای جدید برای خانواده‌ها در راستای کنترل و نظارت فرزندان درگیر با فضاهای مجازی.
- پیشگیری از ناکامی‌های تحصیلی نسل نوجوان و جوان مشتاق به استفاده از اینترنت.
- جهت‌دهی جامعه‌پذیرانه نسل جوان و نوجوان کاربر اینترنت در راستای تقویت ارزش‌ها و هنجارهای ایرانی و اسلامی در میان آنها.

- ارائه راهکارهای روان شناختی و اجتماعی متنوع ملی و ایرانی در خصوص جلوگیری از ازدواج‌ها و روابط اینترنتی.
- بسترسازی مناسب اجتماعی و روانی در راستای تقویت و ارتقای عزت نفس شهروندان، به خصوص نسل جوان و نوجوان.
- افزایش راهکارهای سواد رسانه‌ای در بین نسل جوان و نوجوان در خصوص فضاهای مجازی.

منابع

- امیدوار، احمدعلی و علی‌اکبر صارمی (۱۳۸۱). **اعتیاد به اینترنت**. مشهد: تمرین.
- پاکروان، مولود (۱۳۷۸). **مقدمه‌ای بر آثار پیامدهای فناوری ارتباطات**. تهران: مرکز تحقیقات و سنجش برنامه‌های صدا و سیما ج.ا. ایران.
- شعاع کاظمی، مهرانگیز و مهرآور مومنی جاوید (۱۳۹۱). **آسیب‌های اجتماعی نوپدید با تأکید بر تئوری‌های زیربنایی و راهکارهای مقابله‌ای**. تهران: آوای نور.
- طارمی، محمدحسین (۱۳۸۸). **«فضای سایبر، آسیب‌ها و مخاطرات»**. تاریخ مراجعه: ۱۳۹۱/۵/۲۵ قابل دسترس در: www.moshaverdostan.blogfa.com
- عزیزی، مهدی (۱۳۸۱). **«اعتیاد به اینترنت بیماری قرن بیست و یکم»**. نشریه خبر، آذرماه، تاریخ مراجعه ۱۳۹۱/۵/۲۷.
- علوی، سید سلمان؛ محمدرضا مرآتی، فرشته جنتی فرد و مهدی اسلامی (۱۳۸۹). **«بررسی ارتباط علائم روان‌پزشکی با اعتیاد به اینترنت در دانشجویان دانشگاه‌های شهر اصفهان»**. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی همدان، دوره هفدهم، ش ۲/مسلول ۵۶ (تابستان): ۶۵-۵۷.
- فریز، جنیفر (۱۳۸۱). **«اعتیاد مدرن»**. ترجمه احمد رحیمی مقدم. نشریه ابرار، دوم مهرماه. تاریخ مراجعه: ۱۳۹۱/۵/۲۵.
- قاسم‌زاده، لیلی؛ مهرناز شهره‌آرای و علیرضا مرادی (۱۳۸۶). **«بررسی نرخ شیوع اعتیاد به اینترنت در دختران دبیرستانی شهر تهران و مقایسه دختران معناد به اینترنت در متغیرهای تنهایی، عزت نفس و مهارت اجتماعی»**. فصلنامه مطالعات فرهنگی - دفاعی زنان، سال سوم، ش ۱ (تابستان): ۲۸-۷. قابل دسترس در: www.ensani.ir
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۴). **جامعه شبکه‌ای و عصر اطلاعات**. ج. دوم: قدرت هویت. ترجمه محسن چاوشیان. تهران: طرح نو.
- کرمشایی، فائزه؛ امین پناهی، احمد صادق‌نیا و احمد زیدی (۱۳۹۰). **«بررسی اعتیاد به اینترنت و فضاهای مجازی در بین جوانان و نوجوانان»**. ارائه شده در همایش ملی صنعت فرهنگی و نقش آن در توسعه پایدار. قابل دسترس در: www.conf.iauuksh.ac.ir
- کشتی‌آرای، نرگس و اکرم اکبری‌ان (۱۳۸۹). **«یادگیری پنهان دانشجویان در تعامل با اینترنت»**.

دوفصلنامه مطالعات برنامه‌درسی آموزش عالی، سال اول، ش ۲ (پاییز و زمستان): ۲۶-۹. قابل دسترس در: www.ensani.ir

- لطفی، رزگار (۱۳۸۹). «نگاه آسیب‌شناسی به مقوله اعتیاد به اینترنت». تاریخ مراجعه ۱۳۹۱/۵/۲۷. قابل دسترس در <http://zewteacher.blogfa.com>

- معیدفر، سعید؛ کرم حبیب‌پور کتابی و احمد گنجی (۱۳۸۴). اعتیاد اینترنتی؛ علل و پیامدهای آن. فصلنامه رسانه، سال شانزدهم، ش ۳: ۳۹-۶۷. قابل دسترس در: www.noormages.com

- نوابخش، مهرداد؛ فاطمه هاشم‌نژاد و وحید زادشم‌پور (۱۳۸۹). «بررسی آثار اینترنت و موبایل در تغییر هویت جوانان ۲۹-۱۵ ساله استان مازندران». فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، دانشگاه آزاد

اسلامی آمل، سال اول، پیش‌شماره تابستان: ۱۷۰-۱۴۵. قابل دسترس در: www.sid.ir

سال هشتم - شماره ۷۹
بهار ۱۳۹۳

۱۷۲

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی